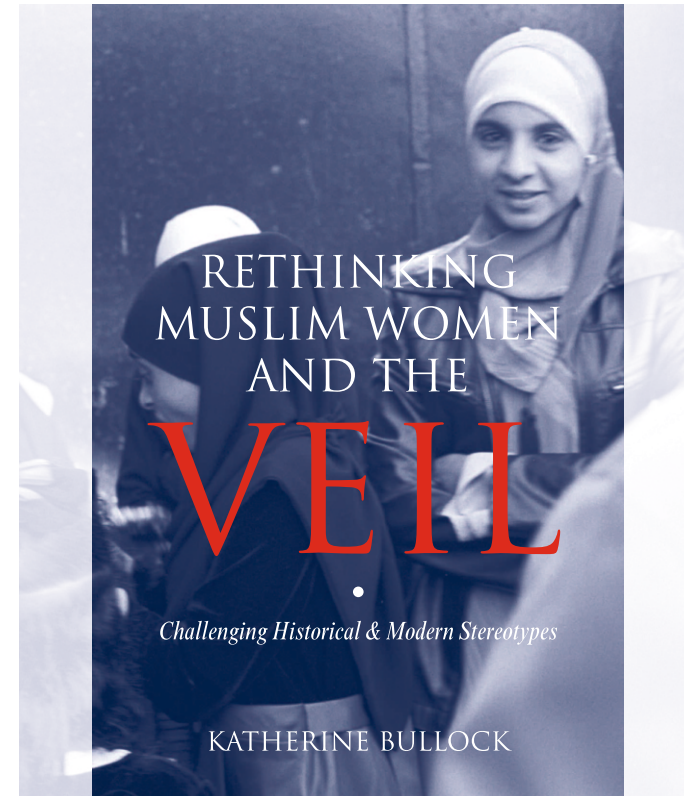

Катерина Баллок

МУСУЛМАН АЯЛДАРЫ жана ЖООЛУККА КАЙРАДАН КАЙРЫЛУУ

Тарыхый жана заманбап татаал стереотиптер

(IIIТ) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

ИИЭаИун кыскача-баяндама-китептер сериясы окурмандарга баштапкы китептин негизги мааниси жөнүндө жалпы түшүнүктү берүүдө институттун негизги кыска формада жазылган басылмаларынын баалуу жыйындысы болуп саналат.

Жоолуктун кордоо катары каралган терс стереотипине каршы чыгуу зарылчылыгы өтө маанилүү. Көпчүлүктүн ою боюнча хиджаб кийүү керекпи же жокпу деген талаш-тартыштар кызуураак болууда, себеби негизги массалык маалымат каражаттары жамынууну эскичиликке жана мусулмандардын жапайычылыгына теңеп келишет. Аталган эмгек батыштын хиджаб – бул мусулман аялдарына карата көрсөткөн басмырлоо мамилеси деген белгилүү түшүнүктөрүнө басым жасайт жана калыптанган хиджабдын образынын артында турган бийликтин негизги структураларын белгилейт. Бул эмгек терс стереотиптин басып алуучулук тамырларын изилдейт жана колдонуучулардын укугун коргоо маданиятында хиджаб бул залымдиктен бошонуу, сулуулук жана аялдын чыныгы идеалы жөнүндө миф катары кабыл алынуусу мүмкүн экендигин далилдөө үчүн Мернисса, либералдык феминисттердин далилдерин ийгиликтүү түрдө жокко чыгарат.

Шаих Хамза Юсуф Хансон, негиздөөчү жана төрага

Жоолук учурдагы ислам дискурсындагы бурулуш мезгил. Көпчүлүк кызыктуу нерселер жазылып келген, бирок бул инсайдерлердин кээ бирлери феминисттик көз караштын тарапкерлери. Бул китепти азыркы мусулман маселелери менен алек болгондор, Чыгышта болобу, Батышта болобу окуп чыгуусу зарыл. Доктор Баллоктун китеби олуттуу көңүл бурууга татыктуу, себеби ал бизде, Батышта өтө терең тамырлаган хиджаб жана анын мааниси жөнүндө түшүнүктөрүбүздөн күмөн саноого аргасыз кылат.

Джулиан Бонд, Христиан-мусулмандык форумдун директору

Бул алгачкы баштапкы чыгарылышына караганда өз убагындагы китеп. Автордун негизги каарманы бул “жоолуктан” алгач сестенип, кийинчерээк мусулман болгондон кийин хиджаб кие баштаган “батыштык” аял. Бул жаңыртылган китеп, жакшы жазылган, чынчыл жана чындыгында кызыктуу. Адатта бул маселеге бөлүнгөн көңүлдөн сырткары, автор хиджаб кийүү боюнча мусулман аялдарынын тажрыйбаларын угуп көргөн жана алардын өз үндөрү менен сүйлөөгө мүмкүндүк берген. Бул китеп аталган маселе боюнча окурмандарга ойлонууга түрткү берет деген ойдомун.

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (IIIТ)

978-1-56564-нет

МУСУЛМАН АЯЛДАРЫ
жана ЖООЛУК МАСЕЛЕСИНЕ
КАЙРАДАН КАЙРЫЛУУ

Тарыхый жана заманбап татаал стереотиптер

Катерина Баллок

Ислам Ойлору Эл аралык Институту (ИИТ)

Бишкек - 2020

УДК
ББК

Китептин демоөрчүсү:
Ислам Ойлору Эл аралык Институту
Херидон, Вирджиния, США
Билим Интеграция Институту
Грузия, Тбилиси

Китепти англисчеден кыргызчага которгон **Жалилова Гулжахан**

Китептин редактору **Беделбек кызы Вера**

Автору Катерина Баллок
МУСУЛМАН АЯЛДАРЫ жана ЖООЛУККА КАЙРАДАН КАЙРЫЛУУ. Тарыхый
жана заманбап татаал стереотиптер / Которгон.: Г. Жалилова. – Б.: 2020. - 48 б.

Бул китеп жалпы окурмандарга, Ислам динине кызыккандарга, Ислам динин изилдегендерге өтө пайдалуу. Бул китептин өзгөчөлүгү – исламга болгон жаңы көз карашты сунуштайт. Мусулмандарды калыптанып калган эски көрүнүштөрдөн арылтып, чыныгы ийгиликке жеткире турган жолдору чагылдырылат.

Китеп «Ихсан Хайрия» коомдук фонду тарабынан бастырылган

КЫРГЫЗСТАН МУСУЛМАНДАРЫНЫН ДИН БАШКАРМАСЫ
Бул китеп Кыргызстан мусулмандарынын дин башкармасы тарабынан
тастыкталат. №

Rethinking Muslim Women and The Veil: Challenging Historical
and Modern Stereotypes (Kyrgyz)

Katherine Bullock

IIIT Books-In-Brief Series

Мусулман аялдары жана жоолукка кайрадан кайрылуу

Катерина Баллок

(IIIT) «Кыскача сунушталган китептер» сериясы

© Ислам Ойлору Эл аралык Институту (IIIT)

The international Institute of Islamic Thought (IIIT)

P. O. Box 669

Herndon, VA 20172, USA

www.iiit.org

IIIT London Office

P.O. Box 126

Richmond, Surrey

TW9 2UD, UK

www.iiituk.com

К

УДК
ББК

© Катерина Баллок, 2020

Ислам Ойлору Эл аралык Институтунун (ИИЭИ) кыскача-баяндама китептер сериясы окурмандарга китептин баштапкы чыгарылуусунун негизги мааниси жөнүндө жалпы түшүнүктү берүүдө институттун негизги кыска формада жазылган басылмаларынын баалуу жыйындысы болуп саналат. Китеп кыскача, окууга ыңгайлуу, убакытты үнөмдөгөн форматта түзүлгөн, мындай кыскача баяндамаларды коштогон ачык, кылдаттык менен жазылган жалпы көрүнүш көбүрөөк чыгарылууга сунушталат жана мындан ары окурмандарды китептин баштапкы чыгарылуусун окуп чыгууга шыктанууга үмүттөндүрөт.

Доктор Катерина Баллоктуң *Мусулман аялдары жана жоолукка кайрадан кайрылуу* аттуу трактаты ИИЭИ тарабынан алгач 2002-жылы, ал эми экинчи жолу 2007-жылы кайрадан басылып чыккан. Бул күчтүү жана негиздүү сын-пикир жоолук салынуу – бул мусулман аялдарынын басмырлоого кабылуусунун белгиси деген Батыштын белгилүү түшүнүктөрүнө карата айтылган. Бул дүйнөлүк маселе козгогон негизги коомдук-саясий көйгөйлөрдүн көпчүлүгүн карап чыгуу менен автор жоолук менен Батыштын тарыхый байланышын кароодо (басып алуучулук доордун аспектерин жана гарем менен фетишизмди кошкондо) феминисттик талкууну баалайт жана жоолуктун альтернативдик теориясын сунуштайт. Эмгектин негизги өзгөчөлүгү автор көз караштарга, ой-пикирлерге, тажрыйбага жана тандоо келечегине, Канададагы мусулман аялдарынын хиджаб жөнүндө сурамжылоодо үн жазууларды колдонгондугунда.

Автор докторлук диссертациясын жактоо учурунда Ислам динин кабыл алган жана кызыктуусу, элдердин анын исламды кабыл алганына карата мамилеси докторлук баштапкы темасын өзгөртүүгө жана жоолукту докторлук диссертациясынын темасы катары тандоосуна түрткү берди.

Кылдаттык жана этияттык менен тарыхый жана маданий адашуулар менен чырмалышкан бүгүнкү күндө бул маанилүү маселе боюнча та-

лаш-тартыштардын көпчүлүк бөлүгүнө үстөмдүк кыла баштаган областты изилдөөдө автор кээ бир субъективдүү жана терс негиздердин таламын талашканга аракет кылган.

Батышта жоолукту олуттуу жана өсүп келе жаткан саясий көйгөй катары изилдөөдө же талкуулоодо Доктор Баллоктун эмгеги маанилүү багытты түзөт.

Катерина Баллоктун баштапкы китебинин кыскартылган чыгарылуусу

МУСУЛМАН АЯЛДАРЫ ЖАНА ЖООЛУККА КАЙРАДАН КАЙРЫЛУУ:

Тарыхый жана заманбап татаал стереотиптер, Катерина Баллок

2007

КИРИШҮҮ

1991-жылы мен сыналгыдан хиджабга кайрадан кайрылып жатышкан түрк аялдарын көрсөтүп жаткан жаңылыктар репортажын көрүп калдым. Мен аларга таң калып да, аяп да жаттым. “Байкуштар, алардын маданияты мээлерин айландырып жатаг”, – деп ойлоп койдум. Көпчүлүк Батыштын адамдарындай эле, ислам аялдарын басынтаарына жана жоолук салынып жүрүү – алардын басмырлануусунун белгиси экендигине мен да ишенчүмүн. Төрт жылдан соң мен дүкөндүн айнегинен так ошол басмырланган аялдар сымал кийинип турганымды көргөндөгү таң калуумду элестете бергиле. Мен магистратурада окуп жүргөн кезимде диний саякатка аттандым, ошол саякатым менин төрт жылдан кийин ислам динин кабыл алуум менен аяктады. Саякатым исламды жек көрүүдөн аны сыйлоону, ага кызыгууну, аны кабыл алууну камтыды. Албетте, аял киши болгондуктан, жоолук тууралуу маселе негизги болчу.

Исламдын теологиялык негиздерине кызыгуума карабастан, менин оюм боюнча аялдарды басмырлаган тажрыйба жөнүндө кыжаалат болуп жаттым. Жоолук – мусулман аялдары баш тарта албаган маданий салт экенин сезип турдум. Көпчүлүк мусулмандардын ою боюнча эркектер менен аялдарды жабык кийинүүгө мажбурлаган Курандын аяттарын мага көрсөтүшкөндө, чындыгында эле бул аяттар жабык кийинүүнү таңуулагандай сезилди. Мусулман аялдарын аяп, өтө чөгүңкү көңүлдө үйдө ары-бери басып жүрдүм. Эгерде аяттардын мааниси түшүнүктүү болгондо, аларда эч кандай мүмкүнчүлүк болмок эмес: жабык кийинүү талабы динге ишенген мусулман аялдарына гана тиешелүү болмок.

Исламды кабыл алуу керекпи же жокпу деген бир чечимге келүү үчүн мага бул суроолорду четке жылдырып турууга туура келди. Акыры аягы диндин фундаменталдык теологиялык билдирүүсү “Аллах жал-

гыз жана Мухаммед (С.А.В.)^{*} Анын акыркы кулу жана элчиси” менен бүттү. Окуумдун бир нече жылдарынан кийин бул аялдар жана ислам маселеси болбогондо... дегенден менде бир да күмөнүм калган жок.

Мен жабык кийинүү чечимин кабыл алганда, докторлук ишимдин башталганына бир жарым жыл болгон (1994-жылдын июлу), мага жагабы, жакпайбы мен жабык кийинишим керек болду. Бул Кудайдын буйругу жана мен ага баш ийишим керек болчу. Мен өз окуу бөлүмүмдөгү кээ бир адамдарга мен мусулман болоорумду жана кийинки жолу мени көрүшкөндө жабык кийинип жүрөөрүмдү эскерттим. Айтканым ашыкча болбос, элдер аябай таң калышты жана белгилүү болгондо (элдер мени жаңы кийимчен көргөндө), мен кээ бир жек көрүүчүлүк мамилелерге дуушар болдум. Айрыкча эрки күчтүү жана берилген феминист болуп туруп, кантип мен басмырлоо тажрыйбасын колдондум? Кантип мен исламды кабыл ала алдым? Хамастын жаңы эле кылган жоруктарын уккан жок белем? Кээ бир мусулман эркектердин аялдарына кандай мамиле кылганын уккан жок белем? Мен мындай жек көрүүчүлүккө да, секретарлардын, бюрократтардын, медицина кызматкерлеринин же метродогу бейтааныштардын мага кылган ар түрдүү мамилесине да анчалык даяр эмес болчумун. Мен да ошондой сезимде болдум, бирок көбүнчө мага көбүрөөк жек көрүү менен мамиле кылып жатышты. Мага орто класстагы ак аялга кылгандай эмес, терс мамиле жасап жатышты. Бул менин укуктарды чектөө жана расизм менен бет келген эң алгачкы тажрыйбам болчу жана менин мурдагы өз артыкчылык абалымды туура түшүнө албаганымды билүүгө мажбур кылды.

Менин жаңы мусулман досторум (алардын ичинде көптөгөн хиджаб кийингендери бар) жаңы дин аркылуу тандаган жолумду жана кеңири коомчулуктун реакциясын сезгенимди талкуулаган кезде мени соорутуп жатышты. Менин досторум мындай абалды кантип башкаргандыгына таң калып аттым. Торонтодо хиджаб (жоолук салынып) кийип жүрүшкөндөр алар да өздөрүн мен сыяктуу сезишти бекен же мен өтө эле сезимталмынбы? Метродо адамдар аларды да жалдырап карашты бекен же башка нерсениби? Эмне үчүн мага аёо жана же жек көрүү менен мамиле кылышты? Мындай кыйынчылык убакта мен докторлук диссертацияма тема издеп жаткам жана кээ бир убактарда мындан арылууга канчалык аракет кылсам да, жоолук салынууга болгон реакция изилдөөгө татыктуу тема экендиги анык болду.

^{*} Саллалаху алейхи ва саллам. ‘Аллахтын ыраазычылыгы анын үстүнө болсун.’ Мухаммед Пайгамбардын ысмы аталган сайын айтылуучу сөз

Эмне үчүн “жоолук” Батышта басмырлоонун белгиси катары каралат? Эмнеликтен Батыш ислам динин четке каккандай сезилет? Кантип мен жана менин досторум эркин деп ойлогон нерсеге берилдик жана дагы деле айланабыздагы мусулман эмес коом менен көп пикир келишпестикте болдук? Эмне үчүн элдер ислам жана жоолук жөнүндө биздин ой-пикирибизди билишкен жок?

Бул китеп ушул суроолорго жооп табуу үчүн жасалган саякаттын натыйжасы. *Мусулман аялдарына жана жоолукка кайрадан кайрылуунун негизги максаты – жоолук – бул залымдиктин белгиси* деген батыштын белгилүү стереотибине чакырык таштоо. Жоолук бул мусулман аялдарын басмырлоонун белгиси деген белгилүү Батыштын түшүнүгү, жоолук салынган аялдардын баарынын эле тажрыйбасын чагылдырбайт деген түзүлүштөгү элестетүүнү берүү, менин негизги аргументим болуп саналат. Бул конструкция ар дайым Батыштын саясий күчтөрүнө кызмат кылып келген жана ХХ кылымдын аягында да кызматын өтөп келүүдө. Андан сырткары, мен жоолук салынуу басмырлоонун белгиси деген ойлор либералдык “тендик” жана “эркиндик” түшүнүктөрүнө негизделгенин жана “тендик”, “эркиндик” жөнүндөгү жоолук салынууну сактоого оң мамилени сунуштаган түшүнүктү жокко чыгарарын тастыктап кетмекчимин.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

Хиджаб басып алуучулук доордо

Кайсы мезгилде жоолук салынуу Батышта басмырлоонун белгиси катары карала баштаган? Бул идеянын келип чыгышын так тактап айта албасам да, XIX кылымдын башында эле европалыктар жоолук салынууну мусулмандардын басмырлоочулук салты катары кабыл алышкандыгы белгилүү. Британдык Мэри Уортлей Монтегю айым, 1717-18-жылдары дипломат жолдошу урматтуу Эдвард Уортлей Монтегю менен Түркияга барганда жоолук салынуу басмырлоо деген ойду талашып чыккан. Түркияда жүргөндө ал жоолукту салынып көрүп, ал бул аялдарга эркиндикти берээрин, себеби алар сыртка чыкканда таанылгыс болгонго жардам берет деп айткан.¹ Ошентсе да, жоолук салынуу басмырлоочулук деген түшүнүк Орто Чыгышта Европанын басып алуу доору башталганына байланыштуу, XIX кылымда жаңы жана маанилүү багытка ээ болду. Ахмед өз китебинде көрсөткөндөй, басып алуучулар бул жаңы багыт-

ты Орто Чыгыштагы басып алуучулукту мыйзамдаштыруу максатында аялдардын макамына колдонушкан.

Басып алуучулук доордо европалык эркектер жана аялдар, басып алуучу, саякатчы, сүрөтчү, миссионер, илимпоз, саясатчы же феминист болубу, булардын баары мусулман аялдары өздөрүнүн маданияты тарабынан басмырланууда деген пикирде болушчу. Жоолук көп аялдуулук, жалгыз бойлуулук, эркектердин оңой ажырашуусу сымал мусулман аялдары туш болгон басмырлоонун адилеттүү стандарттык тизмесинин бир бөлүгүн түзгөн. Чындыгында, жоолук аялдардын жалпы басмырланган макамынын көрсөтмө куралы жана бүтүндөй Орто Чыгыштын (Чыгыш) кайрымсыздыгынын метафорасы (же эн белгиси) болуп калды, бул өз учурунда Европа маданиятынын чыгыш таануучуларынын Орто Чыгыш тууралуу көз карашын азыктандырган.² Жоолукту басмырлоонун белгиси катары ынангандардан жалгыз эле Батыш эмес болчу. Жергиликтүү элиталар өздөрүнө чыгыш таануучулардын концепциясын кабыл алышты. Ошондой эле алар чындыгында артта калышканын, алардын аялдары маскаралыктын кейпин кийген, жана өнүгүү үчүн алар Батыштын айткандарына көнүүсү керектигине ынанышкан. Жылаң баш жүрүү элиталарга Батышты “кууп жетүү” үчүн негизги себеп болуп калды. Ошентип, “жоолук” улуттун өнүгүүсүнүн же артта калуусунун кудуреттүү белгиси болуп калды³ жана “заманбапташтырууну” жарыялагандар жогорку класстагылар болгондуктан, жоолукка каршы талаш-тартыш ага берилген бойдон калган класстарга жана анын мурдагы белгилик маанилерине (тактыбалыктын/ байлыктын/ макамдын белгиси)⁴ каршы чабуул болгон жоолукка каршы талаштар улуттун элдери ортосунда: Батыштын көз карашын колдогон элиталар жана басып алуучулук мезгилден экономикалык жана социалдык пайда күтүү менен, басып алуучулардын маданиятына ыкташкандар менен калгандардын: төмөнкү класстагылар, салттуу мусулман мугалимдери жана колониализмден зыян тарткан, Батыштын жашоосуна тартылбагандардын ортосунда жараканы пайда кылды.⁵

Ошентип, жоолук басмырлоонун белгиси деген түшүнүк үстөмдүктүн, дегеле үстөмдүк кылуу ниетинен келип чыккан идея. Жоолук мусулман аялдарынын басмырлануусунун белгиси деген кандай гана далил болбосун, ал чыгыш таануучулардын жана жоолук жөнүндө колониалдык тартыштардын билип же билбей айткан ою. Мүмкүн, ошондуктан жоолуктун тегерегиндеги талаштар эбегейсиз масштабды ээлейт. Жоо-

лук, Ахмед белгилегендей, ошол колониалдык убакыттан баштап чыгыш таануучулардын маанилер “жүгүн” “көтөрүп” келүүдө.⁶ Учурда мусулман дүйнөсүнүн жоолуктун тегерегиндеги күрөшүүлөрү ушундай класстардын /маданияттын бөлүнүүсүнө себепкер болду.

Заманбаптыктын метафизикасы

Эгерде жоолук Батышта жок эле дегенде 1700-жылдан бери басмырлоо катары каралып келген болсо, XIX кылымдагы жоолукка карата жаңыдан көңүл бурдурган басып алуучулук доорго эмне себеп? Бул бөлүмдө мен жоолуктун табияты көз караштын ингибитору катары анын чабуулга кабылуусуна кыйла салым кошоорун далилдейм. Бул оюндагы динамикалар заманбап басып алуучулук убагында башталганы менен алар азыркы күнгө чейин уланып келүүдө жана жоолукка учурдагы чабуулдарды түшүндүрүүдө. Менин анализдерим Тимоти Митчеллдин *Басып алынган Египет* аттуу эмгегиндеги индивиддер бул ааламдан сырткары жүргөнсүп жана материалдык дүйнөнү картина катарында кабыл алган (дүйнө көргөзмө сымал) европалык “метафизиканын” жана материалдык дүйнөнү сүрөт катары кабыл алууга уруксат берүүгө жол бербеген европалык эмес метафизиканын ортосундагы кагылышуулардын далилдерин кеңейтет.⁷

Көз караш жана жоолук

Мен белгилеп кете турган нерсе дүйнө көргөзмө сымал деген заманбап тажрыйба төмөнкү көз карашта артыкчылыктуу: “Биз дал ушул учурда объективдүү адамдарбыз” - деп жазат *The Times* 1851-жылдын жайында Улуу көргөзмөгө байланыштуу “Биз колубузга эмнени батыра алсак, ошолорду айнек көргөзмөлөрдүн астына коюп алып, өйдө жактан көз албай карап тургубуз келет.”⁸

Митчелл “калыстыктын” заманбап тажрыйбасы өйдө жактан карап жана дүйнөнү нейтралдуу жерден байкай алган сезим экендигин белгилейт. Эгерде кимдир бирөө көз карашты тануу үчүн түзүлгөн дүйнө менен бет келишсе, эмне болот? Көз караш “көз карашты”; көрүүнү, бирок көрүнбөөнү жана ошондой эле жергиликтүү калктын аларга оюн коюп берүүсүн талап кылат. Басып алуучулук доордо европалык келгин Орто Чыгышка келип, аялдардын бетин жоолук менен жаап жүргөндөрүн көрүп, канчалык деңгээлде көңүлү чөгөөрүн дароо байкоо кыйынга

турбайт. Аялдар өздөрүн көргөзмө катары көрсөтүшпөйт. Жадагалса алар жашаган үйлөр да (көчөгө чыгып турган терезелерде темир торлор тагылган), эркек менен аялдын бөлүнүүсү да мындайга жол бербейт. Жоолук салынган аялдар дүйнө көргөзмө сымал түшүнүгүнүн бардык талаптарын четке кагышты: алар байкалбас боло алмак, бирок аларды байкашты; жана алар окууга мүмкүн болгон сүрөт эмес болчу. Алар өздөрүн келгиндерге сунуштагандан баш тарткан табышмактуу жандар болчу. Менин оюмча, бул европалык жоолукка каршы кампаниясынын негизги аспекти. Европалыктар Орто Чыгышка өнүгүүнүн туу чокусунда турабыз деген ишенимдүү билим менен келишкен, бирок ал ишеними бул жакка келгенден кийин туруксуз абалга туш болду. Кантип бирөө таанылгысы келбеген адамдарга үстөмдүк кыла алмак же бийлигин орното алмак (себеби алар сүрөт сымал көрүнгүсү келген эмес)? Байкоого мүмкүн болбогон, спектакль катары кабыл алынган, башкарууга мүмкүн болбогон бул кандай нерсе? Андан сырткары, европалыктар жоолук салынган аялдар оңой эмес экенин сезишти: европалыктар аларды өздөрү көрүнбөгөн аялдар карап турганын билишкен. Бул болсо аялдарга европалыктардын үстүнөн кандайдыр бир үстөмдүктү берди. Ал жогорку жана төмөнкү класстардын арасындагы күтүлгөн мамилелеринин өзгөрүшү болчу, көрүнбөй туруп көрүү. Мына так ушул нерсе, менин далилдөөмдүн маңызы, ага европалыктар жооп беришти. Алар жоолукка чабуул жасашты, алар сыйрып салууга аракет кылышты, алар аялдарды көрүүгө болгон күч-аракетин жасашты. Алар ал аялдарды картиналарга, сүрөттөргө жана башкаларга жылаңач түрдө сүрөттөп же башкача чечинген түрдө көрсөтүп жатышты. Ошентип, мусулман аялдарынын жоолугун чечтирүү кампаниясы башталды.

Корутунду

“Заманбаптыктын метафизикасындагы” аны түзгөн маани материалдык нерсе жана материалдык эмес түзүлүштүн ортосундагы айырмачылык катары каралган, анын көз карашка жасаган басымы Орто Чыгышка келген европалык келгиндерди жоолукка чабуул коюуга алып келди. Жоолук европалыктар үчүн чыгыш таануучулар тарабынан ишке ашырылып жаткан Чыгыштын нараазычылыгын жана Батышка аны өнүктүрүү үчүн керектөөсүн өзгөчө Чыгыштын көз карашындагы долбоорду аягына чыгарууга тоскоол болгон колониалдык талаштар ошондой эле Чыгыштын нараазычылыктары жөнүндө ойлорду киргизет жана көңүл борборун басып алуучулардын талашын өнүктүрүүдө багыт ка-

тары аялдардын макамына басым жасайт. Жергиликтүү элиталар европалык белгилүү тажрыйбаларды, жоолук жана гарем сымал түшүнүгүн өздөрүнүн “заманбапташтыруу” күч-аракеттеринде колдонушкан. Жоолуктун мурдагы такыбалыктын, байлыктын же макамдын белгиси эсептелген эски маанилерине басмырлоону жана караңгылыкты билдирген маанилери кошулду. Жаңы маанилери эскилерин алмаштырган жок, жөн гана бир тараптуу бир класстын таламын талашкан жаңы катмарды түздү. Ошентип, аз сандагы батыштандырган элита менен көп сандагы батыштык элита эместердин ортосундагы жарака кеңейе баштады. Ахмед белгилегендей, хиджаб тууралуу талаштарга “басып алуучулук” үстөмдүктүн жана каршылык көрсөтүүнүн жана анын тегерегиндеги күрөштүн тарыхы” тарабынан “кара так” калтырылды”.⁹ Бул динамикалар азыркы күндөгү мусулман дүйнөсүндөгү күрөштү жандандырууда.

ЭКИНЧИ БӨЛҮК

Торонтодо хиджаб кийүү тажрыйбасы жана аны кабылдоо

Мен хиджаб кийип баштагандан бир аз өткөн соң, Канаданын Квебек аймагындагы Монреаль шаарында класста жоолуктарын чечүүдөн баш тарткан эки кыз мектептен үйүнө жиберилет.¹⁰ Окуялар Канадада хиджабдын мааниси жана анын Канада коомундагы орду тууралуу кызуу талаштарды жаратты. Канадада жоолуктун мааниси тууралуу талаш жоолук салынуу “өөн” тажрыйба деген ойго негизделген жана аны канадалыктар “табигый” катары кабыл алабы же жокпу деген чечимге келүүсү керек. Канаданын радиоберүү комиссиясынын иликтөө отчетунда төмөнкүдөй суроо берилген: “Хиджаб канадалык болуусу үчүн лакмус тестинен өтүүсү керекпи?”¹¹ Мектептен чыгарылган эки кыз канадалык болчу (төрөлүп жана өскөн жери) жана иликтөө иштерине тиешеси жок болчу. *The Globe and Mail*ге жарыяланган Джеффри Симпсондун далилдөөсү боюнча, мусулман аялдары эгерде алар кааласа хиджаб кийгенге акылуу болуусу керек¹² деген ою эки аялдын хиджаб мусулман аялдарынын басмырлануусунун “айкын” белгиси экендигин жарыялаган нараазы жообуна туш болду.¹³

Белгилүү талаш-тартышка катышкан үндөр жоолук салынган мусул-

ман аялдарынын өз үндөрү болчу. Бул бөлүм кээ бир жоолук салынган канадалык мусулман аялдардын үндөрүн да кошуу менен бирге, ошол катчылыктарды толуктаганга аракет кылат. Мен алардын көз карашы “бүтүндөй мусулмандарга” тиешелүү деп жалпылабайм. Менин максатым - жөн гана кээ бир мусулман аялдары хиджаб жөнүндө кандай ойдо экендиги тууралуу толук түшүнүк алуу болчу. Мен Канаданын чоңураак аймагы болгон Онтарионун Торонто шаарында жашаган он беш суннит аялдарын жана бир измаилдик аялды 1996-жылдын май жана июль айларынын аралыгында сурамжыладым. Он алтоонун алтоосу исламды кабыл алышкан. Ону хиджабды дайыма кийип жүрүшкөн (алардын бешөө динди кабыл алышкан) жана бешөө хиджабды кээде гана кийишет. Бул аялдардын ичинен экөөсү гана келечекте толук жумуш күнүндө хиджаб кийип жүрүүгө умтулушкан эмес. Он беш суннит мусулмандарынын ичинен жалгыз бирөөсү гана беш убак намазды окубайт, ал эми калганы болсо (арасында өз диний коомунда активдүү болгон измаилдик Ноха да бар) башка элдер “динчилдер” деп атагандардын катарына киришкен.¹⁴ Түндүк Америкадагы ислам изилдөөчүлөрүнүн маалыматы боюнча, бул аларды мечиттин активдүү катышуучулары болгон Түндүк Американын мусулмандарынын арасындагы кымындай топту түзгөнгө мүмкүнчүлүк берди (1-5 пайызга жакын).¹⁵ Маектештеримдин анонимдүүлүгүн сактап калуу максатында аларга жашыруун ысымдарды бердим.

ХИДЖАБДЫ КАБЫЛДОО

1. Эмне үчүн хиджаб?

Канадалыктар хиджаб кийген мусулман аялдарына кээде: “Бул жер Канада. Силер бул жерде эркинсиңер. Алдагы башыңардагы нерсени салынбай койсоңор деле болот” - деген пикирлерди айтышат. Айтылган пикирлердин максаттары мындай маалыматтын жеткирилүү стилине карай тамаша же көңүл калтыруу ниетинде болушу мүмкүн.

Түштүк Азиядан келген бүтүрүүчү Нур аттуу кызга бир күнү китепкананын ашканасында жашы өтүп калган аял жанына келип, жинденүү менен: “Эмне үчүн сен Канадага караңгылыкты алып келдиң” - деген суроону узатып, аны оор абалга дуушар кылган. Ал аял “Канаданын аялдарынын укугу үчүн көп күч-аракет жумшагандыгын” жана хиджаб кийүү “мунун баарын талкалагандыгын” белгилеп өткөн. Ошондо Нур өзүнө элдин көңүлүн буруу же өзүн “жек көрүүнүн оңой максаттары-

нын бири” катары көрсөткүсү келбегендигин, бул “диний милдеттердин бири” экендигин кескин түрдө түшүндүрдү, аял ынанып калгандай болду, бирок дагы деле кандай гана себептер болбосун, Нурга хиджаб кийбөөсү жөнүндө айтып жатты. Нур мусулман эмес канадалык аялга Канадада хиджаб кийип жүрүү себебин түшүндүрүүдө диний себептерди келтирип жатты. Менин бардык маектештерим, жадагалса кээде гана жоолук салынган жана толук жумуш күнүндө салынбаган башка аялдардан айырмаланган Фатима да, жоолукту бир эле күн салынууга умтулушкан эмес, алар хиджабды диндин бир бөлүгү катары санашат. Мен алардан бул диндин бир бөлүгү деген ойго түрткү болгон себебин сураганымда, алар бир ооздон “бул Куранда айтылган”, “Кудай Куранда ушинтип айткан” жана ушул сымал башка жоопторду беришти. Ислам динин кабыл алган англиялык Бассима да “аял киши балакатка жеткенде, жүзүнөн жана колунан башка дене мүчөсүн көрсөтпөөсү зарыл” - деген хадиске шилтеме жасайт.

2. Салттуу (б.а. бир жактуу эркектердин) чечмелөөсүбү?

Өздөрү жоолук салынбаган аял илимпоздор көпчүлүк жоолук салынуу кыймылын изилдөөлөрдүн авторлору болуп саналышат. Алардын көпчүлүгү маектештеринин Куран аларды жоолук салынууга милдеттүү кылат деген оюн четке кагышат. Бул илимпоздордун ою боюнча Куран исламисттер сүрөттөгөн чулганууну эмес, жөн гана жөнөкөй, орду менен кийинүүнү талап кылат. Өз изилдөөлөрүн мындай жол менен жүргүзүү, алар илимий макалалары үчүн интервью алган аялдарга карата оңтойсуз мамиле болуп калууда, себеби бул илимпоздор маектешкен аялдарга караганда Куранды түшүнгөнгө жөндөмдүүрөөк дегендикке жатат. Бир жактуулуктун айырмачылыктарына жакындонун эң жакшы жолу египеттик феминизм жөнүндөгү Карамдын изилдөөсүндө моделдештирилген. Жабык кийинүү Куранда милдеттүү түрдө деп айтылган деген ислам аялдарынын бир беткейлиги менен макул болбосо да, ал алардын методологиясын урматтайт. Бул амалкөйлүк менен жасалган классикалык көрүнүш болчу, мен ислам көз караштарында өскөн мусулман аял катары, алардын ислам негиздеринин мыйзамдуулугун (б.а. Куранды) тана алган жокмун, мен алардын колдонгон бир тараптуулугун, мунун артынан келип чыгуучу социалдык таасирлери менен кошо кабыл албай койсом да болмок.¹⁶ Карам жабык кийинүүнү тандагандар да, тандабагандар да бири-бирин жалган аң-сезимге жетеленүүгө дуушар болушат деген ойдо.¹⁷

Жоолук салынууну тандаган аялдар жалган аң-сезимге жетеленишет деген ой батышта өтө чоң мааниде. Мен университетке хиджаб кийип бара баштаганда группалаштарымдын бирөөсү менин досумдан: “Ал эмне, өзүнүн басмырланып жатканын билбейт бекен?”, – деп сураптыр. Бирок, өзгөчө батышта өсүп чоңойгон болсо, мусулман коомунун айланасындагы бул маселе боюнча ички жана сырткы талаштардан кабары жок болсо бүгүнкү күндө бир да аял жоолук салынууну тандай албайт. Жоолук салынуу мусулман дүйнөсүндө узун тарыхка ээ. Аталган маселе боюнча болуп жаткан талаш-тартыштар салыштырмалуу жаңы, алар Батыштын басып алуучулук системасы менен болгон кагылышуусунан келип чыккан. Канадада жашап жатып, кененирээк коомчулук тарабынан берилген терс бааны жана аны коштоп жүргөн куугунтуктоо жана укуктарын чектөө тажрыйбаларын эске алуу менен хиджаб кийүүнү тандоо оңойго турбайт. Мен маектешкен аялдар эч бир реалдуу себепсиз эле хиджаб кийүүнү жана аны күндөн-күнгө сактап келүүнү тандап алышкан эмес, жөнү жок эле эмнеге кийишмек эле. Ачык кийинүү кыймылынын илимпоздору аялдарга хиджаб салынуунун саясий каршылыктардан экономикалык себептерге, такыбалыкка чейин (үчүнчү бөлүмдү карагыла) бир топ түрдүү себептери бар экендигин аныкташты. Маектештерим Курандын түрдүү түшүндүрмөлөрүн карап чыгышып, алар үчүн көбүрөөк мааниси бар түрүн тандап алышты. Алардын баары Курандын хадистеринде аялдар чачын көрсөтпөй алып жүрүүсү керек деген түшүнүктүн жөнөкөйлүгүнө ишенишет.

Коомчулуктун исламды кабылдоосу төмөнкүдөй: Ислам – бул аялдарга зомбулук көрсөтүү жана басмырлоону колдогон жаман дин. Бирок менин изилдөөмдөгү аялдар үчүн хиджаб басмырлоонун да, коркутуунун да эмес, ал “такыбалыктын”, “жөнөкөйлүктүн”, “ислам аялынын өздүгүн” жана “Кудайга баш ийүү же Анын сөзүн угуу жана мусулман экениңе шүгүр кылуунун” мааниси болуп саналат. Алар хиджабчан жүргөндө өздөрүн тынч сезишет жана андан ырахат алышат. Хиджаб коомго пайда алып келээринде, хиджаб аял менен эркектин ортосундагы мамилени “тазалаарына”, аларга “сексуалдык объект” катары эмес, инсан катары мамиле кылышарына, жана аялдар жоолук салынган коомдо көрө албастык жана ичи тардык сымал терс сезимдер азаярына бекем ишенишет. Эгерде тажрыйбанын феминисттик методологиялары жана илимий изилдөөлөрү билимдин негизи катары кандайдыр бир мааниге ээ болуусу зарыл болсо, анда хиджабдын бул маанилерине олуттуу түрдө кароо, ал эми аялдарды “калп” ишенимдери үчүн шылдыңдабоо керек.

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

Хиджабдын маанисинин көп түрдүүлүгү

Жоолук салынуунун социалдык татаалдыгы Исламда “хиджаб” (мунун бир эле түрү бардай) аялдарды басмырлоонун белгиси деген Батыштын жалпы акылмандыгы менен токтолуп калбайт. Менин бул китептеги максатым ар бир жоолук салынган аял күч менен же кыйноо менен салынат жана жоолук ислам дининде аялдын басмырлануусунун белгиси деп эсептеген батыштын жалпы божомолдоруна чакырык таштоо. Бул бөлүмдө негизги көңүл байкоочу мунун жалгыз гана маанисин түшүнбөөсү керектигин көрсөтүү үчүн жана батыштагы ”басмырлоонун бет жабуусунан” зыян тарткан (мисалы, Франциядагы жана Квебектеги кыздардын мектептен куулуп чыгуусу жана мусулман аялдарынын жумуш орундарында укук чектөөгө же болбосо андууга жоолук салынуунун айынан дуушар болушат) аялдарга карата мамиленин акыйкат эместигин белгилөө үчүн хиджабдын маанисинин көп түрдүүлүгүнө бөлүнөт. Башка өлкөлөрдөгү мусулман аялдарынын тажрыйбалары бул бөлүмдө контекстке жана жеке өзгөчөлүктөрүнө жараша өзгөрүп туруучу хиджабдын маанилеринин көп түрдүүлүгүн көрсөтүү үчүн талданды. Жоолукка арналган академиялык изилдөөлөрдөн мен жоолук салынууга аялдардын ар түрдүү ыкташуусун чагылдыруу үчүн: төңкөрүштүк каршылык көрсөтүү, саясий каршылык көрсөтүү, диний, коомчулук чөйрөдө туруктуу жеткиликтүү, өздүк өзгөчөлүктү билдирүү, каада-салт жана мамлекеттик мыйзам сыяктуу негизги жети теманы синтездештирдим. Албетте, мен өзгөчөлөгөн темалардын ортосунда кээ бир кесилиштери бар жана алардын бирден көбү бир эле аялга таандык болуусу ыктымал. Мындан кийинки бөлүмдө мен ушул изилдөөлөрдөн алынган жоолук салынуу темаларын ачып берем. Андан соң заманбап батыштын маалымат каражаттары адатта хиджабга тиркеген маанилерин карап чыгам. Бул өз кезегинде батыштын маалымат каражаттары тарабынан түзүлгөн хиджабдын образы көпчүлүк убактарда терс экендигин, аялдардын келечегине аз кам көрүүсүн айкындоого мүмкүнчүлүк берет.

Жоолук салынуунун себептери:

(1) *Төңкөрүштүк каршылык*: 1950-жылдардагы Алжирдеги жана 1970-жылдары Иранда көз карандылык үчүн болгон күрөш учурунда залим өкмөттү кулатууга жардам берүү үчүн мурда жамынып көрбөгөн аялдар

жабык/ чадор кие башташты.¹⁸ Жабык кийинүү алардын колониализмге жана Батышты жактырган элиталык режимге жана аны колдогондорго каршы экендигин көрсөттү.

Саясий каршылык: Аялдар элитанын батышташтыруу программаларына жана Батыш неоимпериализмине каршы саясий каршылык көрсөтүү жана алар ошол кездеги саясий абалга, жадагалса мамлекет жүргүзүп жаткан саясатка жана алардын өлкөсүнө батыштын “соода, технологиялык, саясий жана социалдык” кийлигишүүлөрүнө каршылык максатында, хиджаб кийип башташкан.¹⁹

(2) *Диний:* Батышташтырууга жана секуляризацияга каршы саясий каршылыктын бөлүнбөс бөлүгү болуп исламды саясий, социалдык жана экономикалык системасы бар жашоого жөндөмдүү жана позитивдүү альтернатива катары айыптоосунда. Көптөгөн аялдар эл аралык кыймылдын эркектерди жана аялдарды “салттуу ислам кийимдерин” сактап калуу чакырыгына негиз жасашып жоолук салынууну чечишти.²⁰

(3) *Коомду жакшыртуу:* Батышташтыруу жана динден алыстоодон баш тартуу жана исламды альтернатива катары кабыл алуу кеңири кулач жайган көрүнүш болуп эсептелет, хиджаб кийбеген аялдардын ою боюнча алар коомду жакшыртууда зор салымы бар. Бул көз караштан хиджаб идеалдуу түрдө социалдык класстарды теңдөөнү билдирет.²¹ Уильямс Египеттеги аялдар хиджабды коомду оңдоо ыкмасы катары, аны кыйроодон сактап калуу жана ингаляцияны (кыйроочулук, кулоо) токтотуу үчүн кийишерин аныктады.²²

(4) *Коомдук чөйрөдө дайыма жеткиликтүү болуу:* Акыркы жылдары жоолук салына баштаган аялдардын бардыгы эле диний көз караштардын негизинде салынышпайт. Булардын ичинен эч качан намаз окубагандары бар, кээ бирлери болсо хиджаб менен жеткиликтүү болууну жана коомдук чөйрөдө кыймылдоону жеңилдетээрине көзү жетти: жумуш издөөдө, кадыр-барк табууда жана эркектердин сынына кабылуудан арылууда.²³

(5) *Өздүк өзгөчөлүктү билдирүү:* Айрыкча Батышта мусулман аялдарынын жоолук салынуусунун дагы бир себеби 16 жашында жоолук салына баштаган, экинчи муундагы британдык азиат аялы Надя сымал, өзүнүн өздүгүн жарыялоо болуп саналат “...жоолук салынуу мени

өзүмдү өзгөчө сездирет, бул өз кезегинде өзгөчөлүктүн белгиси жана менин диним үчүн маанилүү экендигин далилдейт, - дейт.²⁴

(6) *Каада-салт*: Көпчүлүк мусулман аялдары хиджабды өз үй-бүлөсүнүн же коомунун каада-салтын жана маданиятын сыйлоо жолу катары кийишет. Сауд Аравиясынан чыккан, Кошмо Штаттардан алган билими боюнча бакалавр деңгээли бар, 35 жаштагы мугалим айтат: “Ооба, мен жоолукту айыптоо үчүн салынам”, - деп. Өзүңүздүн айыптооңузду эмнеге негиздейсиз? [аль-Мунаждед] сурады. “Мен өз салтыма берилгем. Жоолук салынуу – Сауд аялы болуу өзгөчөлүгүнүн бир бөлүгү. Бул өзүн Сауд маданияты жана нормалары менен өзгөчөлөндүрүүнүн так далили... жана мен өз кызымды да жоолук салынганга үйрөтөм.”²⁵

(7) *Мамлекеттик мыйзамдын талаптары*: Жоолук салынуу мамлекеттин мыйзам чыгаруу талаптарына жараша талап кылынат, мисалы Иранда 1979-жылдагы төңкөрүштөн кийин жана 1998-жылдагы Афганистанда бийликке талибдердин келишинен кийин жоолук салынуу милдеттүү, деген мыйзам чыгарылган.

Хиджабдын мааниси: Батыш маалымат каражаттарынын көз карашында

Жоолуктун максаттары жана маанилеринин социалдык татаалдыгы менен жоолуктун максаттары жана маанилеринин багыштык стандарттык медиа образдарынын ортосундагы айырмачылыктарды байкоо кыйла оңой. Батыштын маалымат каражаттары үчүн хиджаб негизинен басмырлоого туруштук бере алат жана исламдын бардык коркунучтарын жок кылуу жана кыскартуу үчүн күрөшүп келет, (азыр бул ислам фундаментализми деп аталат): террорчулук, зордук-зомбулук, жапайычылык жана караңгылык сымал. Бул эмпирикалык маалыматтарды камтыган алдын ала даярдалган көрүнүш болчу.

Басып алуучулук мезгилдердегидей эле, жоолук салынуу бүтүндөй чыгыштын метафорасы катары каралгандай, 1990-жылы “жоолук” ислам фундаментализминин бардык коркунучтарынын түшүндүрмөсү болгон. Гезиттердеги макалалардын башкы темалары төмөнкүдөй чыгып жатты: “Исламдын бет жамынган коркунучу”;²⁶ “Жоолукчан аялдар: Ислам куралдуу күчтөрү аялдарды официалдуу кулчулук дооруна алып барууда”;²⁷ “Foullard. Le Complot: Comment les Islamistes Nous Infiltrant

[Жоолук. Сюжет. Исламисттер кантип бизди сүрүп келатышат]”;²⁸ “Исламдын бет жапкан коркунучу”;²⁹ “Ишендирүү аракетини же коомго бетин жапкан коркунучу?”³⁰ “Француз мектептеринде гармонияга мусулмандардын бет жапкан коркунучу, – деди министр”;³¹ “Жаңы мыйзам: Жоолук салын жана тирүү кал”;³² “Жоолуктун артына камалган аялдар.”³³

Ошентип, хиджаб исламда аялдардын укугу толук эмес экендиги жөнүндөгү ырастоолор менен байланышкан. “Жоолук” “аялдарды чектен чыгара басмырлоонун белгиси” - деп эсептешкен,³⁴ каалабаган аялдарга пара алуучулук,³⁵ же коркутуп-үркүтүүлөр жана ачык эле кордоо сымал түрдүү ыкмалар менен күч колдонушкан.³⁶ Бирок, биз жогоруда күбө болгондой, мусулман өлкөлөрүндөгү көпчүлүк аялдар хиджабды өз каалоосу жана ынануу менен кийишет. Скроггин, Гудвин жана Бруктун китептеринде бул аялдар эң эле жакшы дегенде аңкоо, алданган же келесоо катары жана эң жаман дегенде исламисттик идеологдор катары бирдей деңгээлде жоопкерчиликтүү да, күнөөлүү да аялдарга каршы идеологияны колдогон эркектердей сүрөттөлөт.³⁷ Жогоруда айтылган жоолук жөнүндөгү академиялык изилдөөлөрдө көрүнүктүү орунду ээлеген жаштар Гудвиндин изилдөөлөрүндө жаш өзгөчөлүгүнө жана социо-экономикалык абалдарына жараша “экстремизмге” оңой тартылган катмар катары каралган. Алардын басымдуу көпчүлүгү жогоруда аты аталган илимпоздор менен маектешүүдөн ачык эле баш тартышкан.³⁸ Бруктун эмгегинде болсо, алар өз өлкөсүн эски заманга алып баруучу, караңгы келечектин кабарчысы катары берилет.

Маклеоддун байкоосунда Каирдеги төмөнкү класстагы жаңы жоолук салынуу Египеттеги ислам кыймылына түздөн-түз байланышы жоктугу, же болбосо Зухур жана Раштын диний жана экономикалык абалга эмес, такыбалыкка басым жасаганы же Бреннердин Жапон аялдарын көрөгөч, сарамжалдуу жана заманбап, өздөрүн кайра тарбиялоого жана өз коомун өнүктүрүүгө умтулгандар катары көрсөтүүсү сымал илимпоздордун изилдөөлөрү арасында айырмачылыктарды байкоого болот.⁴⁰

ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

Мернисса жана жоолук тууралуу талаш-тартыш

Марокколук феминист Фатима Мерниссанын *Жоолуктун ары жагында жана жоолук жана эркектер элитасы* аттуу эки китеби батышта “жоолуктун мааниси” жөнүндө темада окууга кеңири сунушталат.⁴¹ Бул эки китебинде тең Мернисса жоолук бул аялдардын үстүнөн эркектердин калыс эмес үстөмдүгүнүн белгиси деп билдирет. Менин китебимдин максаты жоолуктун басмырлоочу стереотибин четке кагуу болгондуктан, Мерниссанын эки китебиндеги айтылган негизги далилдерди критикалык түрдө четке кагуу зарылчылыгы бар болчу.

Мернисса жана методология

Фатима Мерниссанын жеке көңүл калуусу Мароккодо өсүп чонойгон кезинде орун алган көрүнөт, бул анын жазгандарынын мейкининен алыс кеткен эмес. Мерниссанын өмүр баянынан алынган үзүндү анын жоолукка мамилеси жакшы эле экендигин чагылдырып турат. Экинчи дүйнөлүк согушта тогуз жашка чыга элек кезинде, Мернисса жана анын аталаш байкелери өздөрүн “кара чачтуу жана кара көздүүлөрдү жек көргөн жана кара чачтуу элдер жашаган кайсы гана жер болбосун, учак менен бомба таштагучу Гитлерден коргонуу үчүн чачтарынын түсүн өзгөртүү же жоолук салынып алууну чечишкен.”⁴² Мернисса апасынын жоолуктарынан салына баштаган, бирок апасы аны башынан чечип ыргытып, ачуулана: “Эч качан жоолук салынбай жүргүн!”- деп кыйкырды. “Түшүндүңбү, мени! Эч качан! Мен жоолук салынууга каршы күрөшүп жүрсөм, а сен болсо салынасыңбы? Эмне деген келжиректик? ...Гитлер, кудуреттүү Аллемандын королу артында турса да”, – дечү апасы: “Сен алар менен жоолугу жок эле беттешишиң керек. Жоолук салынуу жана чачтын түсүн жашыруу сага жардам бере албайт. Жашырынуу аялдын көйгөйүн чечпейт. Бул жөн гана аны оңой олжо экендигин билдирет. Чоң апаң жана мен бул иштин айынан көп запкы жеп калдык го. Бул пайдасыз экенин мына биз билебиз. Мен кыздарымдын башын өйдө көтөрүп жана Алланын ааламында көздөрү көктү карап жүрүүсүн каалайм.”⁴³ Ушундай мамилелерден кийин жаш бала жоолук салынууга каршы (же терс) мамиледен башка эмнени алат? Караңгылыктын жарчысы же улутчулдукка каршы катары кабыл алынбастан жаш кыз жоолук салынууну тандай албайбы? Мернисса, албетте дагы деле ошондо-

гу эскерүүлөрдөн алган жарасы айыга элек жана анын бүтүндөй кыялы оорусунун себебин табуу, аны өзгөртүү жана дарылоо. Ким эле мындай системаны күнөөлөбөсүн? Анын классындагы караңгы аялдар сыртка чыгууга уруксат алышканда жоолук (*niqab*) салынып чыгуу зарылдыгы жоолукту аялдардын укугун басмырлоого теңөөгө аргасыз кылган көрүнөт. Маселенин төгүнү төмөндөгүчө: Мернисса Марокконун системасында жоолук салынуу тажрыйбасын “жоолук салынуу тажрыйбасына”, “жоолуктун өзүнө таандык болгон же чыныгы маанисине” теңейт. Мерниссанын жоолуктун тегерегиндеги ислам тажрыйбасынын көп түрдүүлүгүн да, (жана ошондой эле алардын маанилери үчүнчү бөлүмдө сүрөттөлгөндөй) жана жоолуктун тегерегиндеги исламдык талкуулардын көп түрдүүлүгүн да тааныбасын кийинчерээк мен кененирээк түшүндүрүп кетем. Ал XX кылымдагы Марокконун коомдук-экономикалык системасын XVII кылымдагы араб системасы менен жана Мароккодо XX кылымдагы натыйжаны Мухаммед Пайгамбарды исламдын оң идеалы катары караган идея менен салыштырган антитарыхый ыкмаларды карманат. Ал ошондой эле Мароккодогу натыйжаны бүтүндөй мусулман дүйнөсүндө болгон натыйжа менен теңештирет жана Индонезия, Бангладеш, Марокко, Сауд Аравиясы сымал башка өлкөлөрдөгү талкууга алынган жоолуктун маанисин мусулман коомунун тартибинде, XVII кылымдагы Аравиядагы алгачкы мусулман уюмуна теңелген системалар катары карайт.⁴⁴

Ошентип, Мернисса менен болгон негизги пикир келишпестигим экөө: (1) адамдар исламды ар башка убактарда жана жерлерде ар башкача кабыл алышаарын сүрөттөөгө жол бербеген диний белгилердин маанисине карата антитарыхый мамиле жана (2) жоолуктун тегерегинде көптөгөн тартыштардын болуусун танган редуktivдүү мамиле. Хиджаб исламдын аялдарын басмырлайт деген терс стереотипти четке кагуу үчүн, Мернисса аялдарга карата терс мамиле кылган коом деп күнөөлөгөн ушундай коомду ислам талап кылып жатабы же аялдар үчүн жакшыраак альтернативдик көз караштар барбы деген суроону узатуу керек. Бул бөлүмдө мен Мерниссанын исламдын аялдарга болгон көз карашы исламдын өз булактарына, Куранга жана хадистерге (Мухаммед Пайгамбардын насааттары) карама-каршы келет деген далилдерине каршы ойдо экендигимди көрсөтөм. Менин Мернисса менен болгон талашым мусулман коомунун залымдик тажрыйбасы жана аялдарга карата мамилеси тууралуу эмес. Аны менен талашым исламдын нормативдери жөнүндө болмокчу (Куран аялдарга каршыбы же жокпу?). Курандын

аяттарынын түшүндүрмөсү аялдар үчүн колдоо көрсөтөт, бул Куран аялдарды басынтат деген Мерниссанын да, Курандын башка түшүндүрмөлөрүнө да дал келбейт.

Куран жана Сүннөт

Аялдар жана сексуалдуулук

Мерниссанын жоолукка каршы ою, исламдын аялдардын сексуалдуулугун коркунучтуу жана аны башкаруу керек деген көз карашынын негизинде жаралган корутундусунда берилген. Ал ошондой эле ислам “жетилүү” деген сөздү Кудайга каршы жана алдамчы катары карарын жана ислам эрди-катындын ортосундагы гетеросексуалдуу сүйүүгө каршы экендигин аныктайт. Аялдар Кудай менен эркектердин ортосундагы мамилесине коркунуч туудурушат, ошондуктан алар жабык кийинип/чүмкөнүп жүрүүсү керек жана алар жалгыз жашап, мусулман коомунан куулуп чыгуусу керек.⁴⁵

Бул келтирилген далилдердин бири да Курандын жана Сүннөттүн түшүнүгүндөгү маанисине төп келбейт. Винтер белгилегендей, исламда “секске болгон позитивдүү мамиле” жасалат. Буга мисал болуп Имам Навовинин жарыясы эсептелет: “Бүтүндөй табитти жүрөк таш боор кылат, сексуалдык каалоо гана аны жумшарта алат.”⁴⁶ Куранда аялдардын коркунучтуу сексуалдуу жандар экендиги тууралуу бир да сөз айтылган эмес.

Тагыраак айтканда, эркектер жана аялдар негизинен бирдей, себеби бир жандан жаралган жана алар экөө тең Кудайдын демин кабыл алуучулардан болуп саналат. (Анан кантип ислам аялзатын Кудайга каршы деп санайт?) Куран жубайлардын өз ара сүйүүсүн жана жуурулушуусун көрсөткөн аяттарга бай, ал ошолорду байкабай калганы өтө таң калыштуу (мисалы Курандын 30:21 – аяты). Курандагы эрди-катындын ортосундагы өз ара сүйүү, көңүл буруу, аёо жана жуурулушуу жөнүндөгү сүрөттөлүш Мерниссанын көз карашынан бир топ айырмаланат: “Мусулман тартиби өнүгүүнүн коркунучтуу душманы катары сындалат: эркек менен аялдын ортосундагы сүйүү жалпысынан жана жекече түрүндө да”⁴⁷

Исламда денедө жана анын каалоосунда эч кандай жаман нерсе же болбосо мажбурлаган нерсе жок. Аял бактан алма үзүп жегенге катышы

болсо да, бейиштен куулуп чыгуу жоопкерчилигин албайт (Адам жоопкерчиликтүү). Бул жерде бирөөнүн эле күнөөсү каралбашы керек (Кудай аларды дароо эле кечирди) жана аялга башка диний салттар сымал эле бул иште да күнөө коюлбаш керек. Сексуалдык каалоо азгырык да, изгиликке умтулуу да эмес. Бул изгиликти аныктоочу контекст. Башкача айтканда, никедеги сексуалдуулук, каалоону канааттандыруу колдоого алынат жана сыйланат; никесиз сексуалдык каалоону канааттандыруу колдоого алынбайт жана жазаланат. Динге ишенген адамдын ар бир кылган иши ибадат болушу мүмкүн, эгерде ал туура ниет менен аткарылса. Ошентип, жыныстык катнаш, Алла Таала менен аялдардын ортосундагы каршылашуунун ишке ашуусу эмес, эркектерге да, аялдарга да Кудайдан сыйлык алып келүүчү иш болуп эсептелет, эгерде ал мыйзамдуу нукта болгондо гана. Ошентип, хиджаб аялдарды жок кылууну же болбосо аларды Кудайга ишенгендердин катарынан чыгарып салууну каалаган аялдарга каршы (ченемдик түрдө) ишенимдин белгиси эмес.

Корутунду

Мерниссанын жоолук аялдарды ишенимден, коомдук жайлардан чыгарып салуу жана башка ушул сыяктуу далилдери үчүнчү бөлүмдө каралган аялдардын жана экинчи бөлүмдөгү менин маектештеримдин ойлору жана иш-аракеттери тарабынан жокко чыгарылат. Сүйлөгөн аялдардын жашырылган үндөрүнө көңүл бурбай жана аларды басмырланган жабырлануучулар катары кароо менен бирге, Мернисса жөн гана жабык кийинген аялга карата болгон басып алуучулардын жана чыгыш таануучулардын оюн кайрадан карап берип жатат. Анын пикири жоолук салынуунун коомдук татаалдыгын назарга албастан, төмөндөтүлгөн түрдө берилген.

Эгерде анын божомолдору: ”Исламда аялдардын жана Кудайдын ортосунда карама-каршылыктар бар” - деген жана хиджаб кийгендерди “аялдарды тепселөөнү жана куугунтуктоону” талап кылса (демек, басмырлоо да) менин оюмча туура эмес, хиджаб көп түрдүү мааниге ээ.

БЕШИНЧИ БӨЛҮМ

Жоолуктун альтернативдүү теориясы

Аталган китептин пункттарынын бири бул хиджабга тиешелүү деп эсептелинген мамилелерге социалдык контексттин тийгизген таасирин көрсөтүү. Бул бөлүмдө мен ХХI кылымдын капиталисттик керектөөчү маданиятына хиджабдын маанисинин оң теориясын өнүктүрүүгө умтулам. Капитализмдин дененин материалдуулугуна басым жасаганынын кесепетинен, хиджаб кийип жүрүү аялдарга бошонууга мүмкүнчүлүк берет деген ойдомун. Мен эркектердин көз карашы жөнүндө феминисттик талаштардын жана капитализмдин аял денесин өзгөртүүсүн талдайм, хиджаб эң жийиркеничтүү аспектидин жокко чыгарылуусунун эң күчтүү ыкмасы экенин ырастоо үчүн. С, D, жана E бөлүмдөрүндө хиджаб назиктикти көрсөткөн, аялдык сексуалдык объекттерди элестетет жана тандоону танган көйнөк катары кээ бир критикалык ойлорду сүрөттөйм. Бөлүм заманбап материализмдин кыйратуучу таасирине туруштук берген динди кармангандарга жардам берүүчү диний салтка ачуучу дарбаза болгон F бөлүмү менен аяктайт.

А. Хиджаб жана эркиндик; В. Хиджабга эркектердин көз карашы

Негизги басма сөзгө макалаларын жарыялоо менен бирге, Нахийд Мустафа жана Султан Юсуфали хиджабды батыштын керектөөчү маданиятынын басмырлоо аспектинен бошонуу катары көрсөтүшкөн. Ошону менен алар феминисттик иликтөөнүн эки түрүн колдонушат.⁴⁸ Биринчиден, капиталисттик маданиятта аялдардын денесин объективдештирүү, өзгөртүү жана экинчиден, сулуулуктун идеалын өөрчүтүү жолу менен аялдарга сокку урган теориялардын топтому.

Орбач, Бордо, Вольф, Ашер, Моккинсон, Дворкин жана башка феминисттер батыш маданиятынын аялдар жөнүндө түшүнүктөрүн ийне жибине чейин иликтеп чыгышкан.⁴⁹ Алар аялдар денесин объективдештирүү жана анын жарнама, порнография, искусство, кино жана башкаларда колдонуу көйгөйлөрүн карашат. Негизги далил болуп, аялдар денеси эркектердин көз карашын (гетеросексуалдуу) канааттандырган жана каалоосун (гетеросексуалдуу) канааттандырган объект катарында көрсөтүлгөн: аял ажайып жана анын денеси эркектердин делебе-

син козгойт. Искусстводо (айрыкча аялдын жыланаң денесин сүрөттөө жанрында) жана сүрөттө аял көбүнчө назик, көпчүлүк учурларда жам-баштап жаткан абалда эркек анын денесине ээ болуусуна уруксат бергендей берилет.⁵⁰ Ал эми сүрөт же фильмде болсо “ээ болуу” визуалдуу түрдө болот, көпчүлүк феминисттер айткандай, бул визуалдуу объективдештирүү чыныгы жашоого таасирин тийгизет жана ал “аялдарды [эркектердин] сексуалдык каалоосу үчүн түзөт.”⁵¹ Мындан сырткары, аялдын денесинин мындайча жайгашуусу искусство менен чектелбейт, ал ар түрдүү образдарда бардык сүрөттөр жерлерде кеңири таркалган; айрыкча жарнамаларда: автоунаанын газ түтүктөрүн сылап турган бикиничен аялдын сүрөтү, кабырчыктардын кутучасынан оркоюп чыгып турган аялдын буттары (*Kixтен шумдуктуудай ырахат ал*).⁵² Сатыктагы азыктар менен аялдардын сексуалдуу сүрөттөрүнүн ортосунда таптакыр байланыш жок, бул жөн гана көңүл бурдуруунун ыкмасы. Ошондой эле бул эркектерди гетеросексуалдык жактан делебесин козгойт жана аялдардын денеси объект катары колдоноорун бекемдейт. Объективдештирүүнүн мындай түрү аялдарды адамгерчиликтен алыстатат, аларды объектерге айландырат жана алардын өздүгүн жокко чыгарат деген жыйынтык бар.

Бул ушул сымал көрүнүштөрдү өзгөртүүгө жана жакшыртууга арналган феминисттик долбоорунун негизги бөлүгү.

Мустафа менен Юсуфали хиджаб товарга айлануунун жана объективдүүлүктүн туткунунан бошотот жана аялдардын өздүк өзгөчөлүгүн кайтарып берет деген ой-пикирди карманышат. Хиджаб эркектердин аялдарга болгон көз карашындагы терс таасирлерден сактайт деген ишенимдерге кошумча, Мустафа менен Юсуфали хиджабды эркиндиктин белгиси катары санашат, себеби, бул аялдарды сулуулук оюнунун бузукулук таасиринен куткарат. Сулуулук оюну – бул аялдардын өздөрүн сулуу көрсөтүп, айланасындагылардын көңүл чордонунда болуу аракетин. Узун, кенен кийимдерди кийүү жана башына жоолук салынуу менен алар өздөрүн мода өндүрүшүнүн жана аялдарды пайдаланган башка да мекемелердин өзгөрүлүп туруучу багытынын кулдугунан бошотулгандай сезишет. (Юсуфали)

Сулуулук оюнунан баш тартууну алар башкалардын түшүнүгүндө басмырлоо катары каралуусу мүмкүн болгон өздөрүнүн ислам мурасынан бошонуунун белгиси деп белгилешет. Ошондуктан, үстөмдүк кылган

(Батыш) маданиятынын маалыматтарына ылайык саркеч кийинип, келбеттүү жана сулуу болуу керектигине карабастан, алар мусулман өзгөчөлүгүн, азчылык өзгөчөлүгүн түзүшүүдө. Алар өзүлөрүнүн исламдык мурасын идеалдуу сулуулуктун сыйкырчыларынын күчүнө каршы туруу, козголоң чыгаруу ыкмасы катары колдонушат.

Ушул жана башка ушундай пикирдеги мусулман аялдары үчүн хиджаб Батышта анча колдоого алынбайт. Алардын жадагалса жалган аң-сезим тууралуу өз ойлору бар: “Кээ бир адамдар силерди ишендиргиси келгендей, аялдар коомдук жайларда төштөрүн ачып кийинүү менен тең укуктуулукка жетүүгө аракеттенишпейт,” (Мустафа) бул болсо, жаш аялдарды хиджаб - бул жалган аң-сезим деген ойго ынандырууга аракет кылмакчы болгон феминисттердин ойлорун ойрон кылат.

С. Хиджаб жана назиктик

Аялдын денесин (“Сизде бар нерсени көрсөтө билиңиз” түшүнүгү Батыш маданиятындагы аялдар арасында кеңири таркалган) туура жана өз орду менен көрсөтүп жагабыз деген ойдогулардын көз карашы боюнча “жоолук сайынуу” аялдын назиктигин жана сулуулукту кордоонун белгиси. Көпчүлүк учурларда чүмкөнгөн мусулман аялдардын күңүрт кийимдери алардын сексуалдуулугун жана назиктигин жокко чыгаргансыйт. Бул бөлүмдө хиджаб аялдын назиктигин жана сексуалдуулугун көмүскөдө калтырат деген божомолдорду чагылдыруу үчүн төрт бөлүктү карап чыгам.

Биринчиден, аялдар хиджабды дайыма кийишпейт. Ал көбүн эсе ушундай сүрөттөлгөнү менен хиджаб көпчүлүккө же жеке адамга арналган кийим эмес: бул бейтааныш же тааныш адамдардын бар жогуна байланыштуу. Ошон үчүн, аялдар тек гана аялдар бар жерде же эркек бир туугандары болгон убакта чүмкөнүшпөйт. Ошол эле сыяктуу эгер аял тааныбаган эркектин бет алдында кезикпесе ага чүмкөнүүнүн кажети жок. Экинчиден, аялдарга кооз кийинүү, көрктөнүү, күйөөсүн өзүнө тартуу үчүн денесин суктангандай алып жүрүүсү сунуш кылынат. Үчүнчүдөн, көпчүлүк маектешүү эки бөлөк жүргүзүлгөндүктөн, аялдар эркек адамдар жок жерде чогулушат. Мындай учурда макияж жасап, саркеч кооз кийимдерди кийүү көптөгөн аялдарга жагат. Мындай мүмкүнчүлүк үлпөт тойдо болот жана келинди жуунтуу адети эң керемет учурлардын бири болуп эсептелет. Ушундай иш-чаралардын кээ

биринде аялдар бири-биринин колдоруна хна менен ою түшүрүү менен убактыларын өткөрүшөт. Ырдап, бийлөө адаттагыдай эле көрүнүш. Мен улуу аялдардын кандай бийлеп, алакан чаап, белдерин кыймылдатканын көргөнмүн жана алар уялчаак келинчекти дагы белин жана денесин көбүрөөк кыймылдатканга үндөшөт. Төртүнчүдөн, хиджаб кийгендер менен башка аялдардын коомдогу эркектердин көз карашы менен күрөшүүчү стратегияларынын окшоштугун чагылдыруу, мисалы чачын толук кырып таштоо кээ бир феминисттер арасында көп кездешчү нерсе.

Д. Хиджаб, сексуалдуулук жана эссенциализм

Либералдык жана постструктуралык феминисттер адамдын жүрүм-туруму жана каалоосу социалдык жактан түзүлгөн деп ырасташат. Эркек менен аялдын ортосундагы салттуу айырмачылыктарды бекемдеген хиджаб сымал пайда болгон ар бир көрүнүш күмөн саноону туудурат.

Курандын өзүндө эркек менен аялдын кийимдерине байланыштуу осуяттарынын кеңири түшүндүрмөсү келтирилген эмес. Ошентсе да, Куранда жетишээрлик болгондой эки кыска түшүндүрмө берилет. Биз 24:31-сүрөсүн карап чыкканда, анда мындайча жазылган: “Аял киши көкүрөгүнө *хумурихинна* [адатта жоолук катары которулат] жаап жүрсүн”, – деп жана 33:59-сүрөсүндө: “аялдар үстүлөрүнө сырткы (кенен) кийимдерди жамынышсын, [сыртка чыкканда]: бул – алардын таанылуусуна жана кордолбоолоруна жакыныраак.” Мен Куранда коомдук жайларда эркек менен аялдын ортосундагы мамиледе аялга зыян келтирүүчү бир нерсе бар жана сырткы кийим кийинүү бул маселени жеңилдетет деп айтылганына ишенем. Куранда кантип жана кайсыл сырткы кийимди кийүү жардам берээри жоопсуз калтырылат, бирок биз 24-сүрөдөгү аятты окуганда: эркектер жана аялдар экөө тең “(ар кайсы эркекти же аялды карай берүүдөн) көздөрүн сактасын жана уялдуу жерлерин (аягы суюктуктан кылуудан) сактасын”, – деп айтылган (24:30–31). Куран жогоруда иликтенген эркектердин көз карашынын феномени жана эркектердин сексуалдуулугу алгач көз караштан башталары тууралуу айтып жатат деген ойдомун.

“Эркек менен аял, өйдө-төмөн” түшүнүктөргө бөлгөндө эссенциализм коркунучтуу деп эсептелет жана канчалаган кылымдардан бери мурда болуп келгендей, аялдардын жашоодогу негизги укуктарына, билим

алуусуна, добуш берүүсүнө жана башка нерселерге тыюу салуусунда колдонулуусу мүмкүн. Бирок Куранда эркек менен аялдын ортосундагы мындай айырмачылыктар айтылган эмес. Чындыгында, эркек менен аялдын бардык окшоштуктары кийинки 4:1 аяттагыдай болсо деп сунуш киргизет элем: “Эй, адамдар, силерди бир жандан жаратып, анан андан жуп кылып жана ал экөөсүнөн көптөгөн эркек жана аялдарды жараткан Эгеңерден корккула!...” Куран коомдук жайларда аялдар туш болуучу узакка созулган коркунучтарды сүрөттөйт. Аялдын жабык кийинүүсү эркек менен аялдын окшоштугу жөнүндө айтуу эмес, көбүнчө стратегия катары каралат. Эмнеси болсо да, жашы өтүп калган аялдарга жабык кийинбөөгө уруксат берилет (24:60). Акырындап барып социалдаштыруу эркектердин аялдарды басмырлоо мамилесин токтотот деп үмүттөнгөн либералдык-постмодернисттик абалдан айырмаланып, Куран мындай көрүнүш адам жашоосундагы ар дайым болуп туруучу мүнөз деп белгилейт. Бул сөзсүз эле биологиялык өзгөчөлүктү түшүндүрбөйт, ХУ хромосомалары аялдарды андуу деген маанини берет: көпчүлүк эркектер аялдарга жакшы мамиле жасашат. Баарынан мурда, коомдоштуруу дайыма эркектердин жүрүм-турумунун мындай түрүн кайталануусуна мажбур кылат.

Ошентип, мен хиджаб аялдардын сексуалдуулугун жокко чыгарбайт дегенге далилдерди келтирдим. Бир гана бул коом жакшыраак тейленет, эгерде эркек жана аялдын сексуалдуулугун үйдө жана андан сырткары, айрыкча коомдук жайларда башкара алса.

Е. Хиджаб жана тандоо

Жоолукка кайра кайрылуу кыймылынын илимпоздору жалпы эле батыштын элиндей, аялдардын жоолук салынууну тандоосуна күмөн саноо менен карашат. Бул жерде алардын жоолук салынууну тандоосу үчүн аялдарды мажбур кылышууда же болбосо мээсин айландырып коюшкан деген ынануу кеңири тамырланып калган. Ал идея төмөнкүчө сүрөттөлөт: “Эгерде силер жоолук салынууну чечкен болсоңор, анда силер жоолук салынуу жакшы нерсе экендигине ишенүү үчүн коомдошуп кеткенсиңер. Бирок, эгер силер чындыгында аял катары өз кызыкчылыгыңарды билгениңерде, анда жоолук салынуу жакшы нерсе эмес экендигин түшүнмөксүңөр, ошондуктан, жоолук салынуу чечимиңер мээңерди айлантуунун өкүнүчтүү белгиси.” Албетте, мен да мусулман болоордун астында так ушундай ойдо болчумун.

Адамдын маданияты жана анын (эркек менен аялдын) тандоо мүмкүнчүлүгүнүн ортосундагы өз ара байланыш татаал, себеби, тандоо дайыма анын маданияты орундуу же орундуу эмес деп санаган нерсени даңазалоо менен чектелген. Жадагалса Батышта да, үчүнчү бөлүмдө айтылгандай, кеңири эркиндик, элдердин тандоосуна өзүнчө параметрлер бар. Көпчүлүк Батыш коомдору дагы деле аялдардын коомдук жайда көкүрөгүн жабуусун (нудист лагерин сымал атайын жайлардан сырткары) күтүшүүдө. Аялдар өтө ачык кийинүүгө каршы тыюулардын айынан гана көкүрөгүн жабууга мажбурланганын эч ким далилдей албайт. Көпчүлүк мусулман аялдары бул чектөөнү кабыл алышат жана өздөрү деле кийингенде төшү жабык кийимдерге артыкчылык беришет. Ошондой эле жагдай хиджабга да тиешелүү: бул көпчүлүк мусулман коомдорунда маданий жактан бекитилген, мусулман аялдары тандоо катары кабыл ала турган кийим (ошентсе да, хиджабды колдобогон башка коомдор да бар). Албетте, мен талашып жаткан нерсе мыйзам боюнча ачык кийинүүгө тыюу салынган Иран же талибдик Афганистан сымал өлкөлөргө эмес, же болбосо мусулман өлкөсүндөгү коомдук толкундоолор убагындагы хиджаб ишенимдин белгиси катары каралган жана аялдарды жамынууга мажбурлоо үчүн зордук-зомбулук көрсөтүлүүчү жерлер үчүн эмес, аялдарга тандоо укугун берген коомдорго гана тиешелүү. Аялдарга карата жасалган зордук-зомбулукту болтурбоо керек. Мен хиджабды кабыл алуу керекпи же жокпу дегенге толук эркин коомдордогу тандоо менен хиджабдын мамилелери жөнүндө айттайын дегем.

Ф. Хиджаб жана динчилдик

Жоолук салынууга диний тыюу салуулардын кесепетинен жана мусулман аялдарынын өз ыктыяры менен такыбалык себебинен салынуусун жаратуу үчүн көпчүлүк 2-бөлүмдөгү менин маектештерим сымал эле, хиджаб ислам динине ачылган дарбаза катары таасир этет. Башка дүйнөлүк негизги диндер сымал эле, исламдын илимпоздору аркы дүйнөнүн бар экендигин баса белгилешет жана ишенгендерди бул жалган дүйнөнүн азгырыктарына берилбөөгө чакырышат. Куран адамдардын акыл-эсин ар бир жандын жакшы жана жаман иштери таразаланган турган жаза күнүнө багытташат. Бизге эскертишип тургандай, такыбалык бул жалган дүйнөнүн нерселеринен маанилүүрөөк жана кийим кийүү да мунун ичинде камтылган. Ошентип, хиджабды такыбалык иш катары кийип жүрүү күч-кубат берсе да, бул чындыгында болжолдуу гана

деңгээл. *Sahih Muslim*деги хадисте минтип айтылган: “Аллах сенин сырткы келбетиңе же байлыгыңа карабайт, Ал сенин жүрөгүңө жана кылган иштериңе карайт” (2564).

Хиджаб диний ырастоо катары кабыл алынгандагы капитализмдин материалисттик маданиятына каршы туруштук бере ала турган башка бир ыкма бул Курандагы адам баласынын денесинин кемчиликсиздиги туурасындагы билдирүүсү. Ашказандын бузулуусу жана өз денесине канааттанбагандык Батышта кеңири тароодо, бирок мындай көрүнүш Кудай баарына, жадагалса дененин түзүлүшүнө да себепкер экенине ишенбей калышкан маданиятта гана болушу мүмкүн. Дене – бул маданий тажрыйбанын жана билим берүүнүн орду болушу толугу менен ыктымал, ошондуктан “биологиялык дене” деген түшүнүк болбошу керек.⁵³ Бирок, адамзат өз денесинин түзүлүшүн хирургиялык кийлигишүүлөрсүз кыйла өзгөртө албасы чындык. Адам баласы диета кармоосу жана физикалык көнүгүүлөрдү жасоо үчүн, эгерде анын ден-соолугу чың болсо (б.а. анорексия же булимия менен жабыркабаса) өтө көп күч-аракет жумшоосу керек. Курандын билдирүүсүндө ар бир адам өз денесине ыраазы болуусу зарыл, себеби Кудай биздин денемизди жараткан: “Ал силерге энеңердин курсагында Өзү каалагандай келбет берген”(3:6); жана Ал бизди “эң мыкты-тегиз турпатта жараткан” (95:4). Мухаммед Пайгамбар элдерди ден-соолукта болууга жана саналуу өлчөмдө тамактанууга жана дайыма кыймылда болууга үндөгөн.

Ошентип, ислам капитализмдин материализмине каршы кыймыл катары иш-аракеттерди жүргүзөт. Хиджабды кабыл алуу менен бирге, мусулман аялдары материализмдин кыйратуучу таасирине каршы жаңычыл физикалык ресурстарды камсыз кылуучу терең ишенимди колдонушат.

G. Корутунду

Бул бөлүмдө каралган далил – хиджаб XIX кылымдагы аялдардын өзүн сыйлоосуна жана ден-соолугуна терс таасирин тийгизген капиталисттик керектөөчү маданияттын сулуулук оюнун ойноо мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү куралы катарында колдонгондугунда. Хиджаб ошондой эле диний колдоого ээ болгон көйнөк, анын дин менен болгон байланышы өз ээлерине өзүн баалоосун жогорулаткан, алардын баалуулугу сырткы келбетинде эмес, жасаган иштеринде жатаарын эске салчу салт-

ка дарбаза ачат. Бул көз караштан аялдарды сексуалдык объект катары эмес, инсан катары караган тынчсыздануунун белгиси болуп эсептелет. Бул өз кезегинде ислам аялзатын сексуалдык объект катары караган, аялдын жамынып жүрүүсүн талап кылган, себеби анын “аял” катары кабыл алынуусунун жалгыз маанилүү сыпаты болуп, коомдук тартипке коркунуч туудурган нерсе - анын сексуалдуулугу деген жалпы феминисттик концепцияга каршы корутунду.

КОРУТУНДУ

Менин китебим адамдардын жакшылыкка умтулуусуна бейтараптуу мамиле жасоосу керек болгон светтик либералдык коом эмне үчүн менин мусулман болуума жана хиджаб кийгениме терс мамиле жасагандыгын түшүнүүгө аракет жасоодон башталган. Менин изилдөөлөрүм мени артка, басып алуучулук мезгилге жетелеп келди, мында европалыктар алгач хиджаб менен беттешкен жана хиджабдан баш тарткандан кийин деле кээ бир мусулман аялдары аны кийип жүрүшкөн заманбап мезгилге туш кылды. Мен Торонтодо жашаган хиджаб кийген кээ бир мусулман аялдарынын үндөрүн угузуп, колдондум жана хиджабга каршы болгон аялдын чечкиндүү үнүн талдап көрдүм. Аягында мен ХХI кылымдагы капиталисттик маданият үчүн хиджабдын оң теориясын иштеп чыгууга аракет жасадым.

Хиджаб – бул эркек менен аялдын кийими жөнүндөгү философия жана эркек менен аялдын мамилелеринин этикети. Бирок так ушул кезде менин кесиндиси, ар түрдүү деңгээлде аялдын денесин жаап туруучу, ошондой эле хиджаб деген аталыш менен белгилүү болгон Батыштагы согуштун борбору, ошондой эле мусулман дүйнөсүндөгү айгышкан күрөштүн очогу болууда. Түркияда жана Тунистеги хиджаб кийүүгө тыюу салынган мыйзамдар исламды эскичилик, өнүгүүгө каршы, жапайылык жана аялдарды басмырлаган катары түшүнгөн чыгыш таанууга негизделген “заманбаптыктын” атына кабыл алынган. Бул учурда жалпы Батыштын хиджабды басмырлоо катары көз карашы жана мусулман дүйнөсүнүн хиджабдан баш тартуу аракеттери окшош болууда.

Бүгүнкү күндө феминисттик теориялар жамынган аялдардын хиджаб менен оң тажрыйбасын чагылдырбайт жана анын жамынууга болгон мамилесинин ар түрдүүлүгүн, бүткүл дүйнөдө үстөмдүк кылган жамынууну урматтоону чагылдырбайт. Бул чыгыш таануучулар менен фе-

министтердин мусулман аялдарын өчүрүүчү, хиджаб тууралуу тургай, өздөрү үчүн сүйлөй албаган, дудук куурчактарга айландыруу менен бирге шаттанган талашы. Батыш феминисттери өз маданиятындагы аялдардын басмырланып келатканы жөнүндө унутушуп, мусулман аялдарын дүйнө жүзүндө басмырланууга дуушар болгон жалгыз эскичил топ катары карашат. Ошентип, хиджаб - залымдиктин стереотибинин улануусундагы күч саясатын четке кагуу мүмкүн эмес. Көпчүлүк учурларда хиджабга каршы талаш Батыш гегемониясы долбоору менен байланышкан, бул гегемония тигил же бул конкреттүү тышкы саясаттын жыйынтыгы катары эмес, табигый каралган күндө да. Кээ бирөөлөр калыстык үчүн каршы чыгышы мүмкүн. Көпчүлүк мусулман коомдорунда аялдар жалгыз бой калып, алар жамынууга мажбур болуп келишкен жана болууда. Хиджаб аялдардын мүмкүнчүлүгүн чектеген, аларды билим алуу, үйдөн сырткары жумуш жана добуш берүүдөн ажыраткан топтомдун бир бөлүгү болчу. Мернисса сымал көпчүлүк мусулман аялдары хиджабга каршы чыгышууда жана анын жоголуусуна сүйүнүшкөндөрү таң калаарлык эмес. Жамынуунун жаңы кыймылы басмырлоонун батыштын стереотибине да, кээ бир салттуу мусулман салттарына да чечкиндүү чакырык таштоо. Курандын жана Сүнөттүн багыттарына (булардын көптөгөн түрлөрү бар) кайра кайтып келүү көптөгөн күчаракеттерди камтыйт. Куран менен Сүннөттү, Пайгамбарды жана алгачкы коомду эркек менен аял үчүн тең укуктуулуктун жана адилеттүүлүктүн жуурулушуусу катары мен сыяктуу түшүнгөндөр бар, бирок жашоо образы акыркы 1,400 жыл ичинде маданий өсүштөр аркылуу бурмаланды. Биз мусулмандар, эркектер жана аялдар, хиджаб, коомдон четте бөлүнүп калуу сымал эски замандын салттарынан арылуубуз зарыл жана бул басмырлоолор аялдарды алардын коомдук иштерине мыйзамдуу катышуусуна тоскоол болуп жаткандыгын ырасташат. Алар билим алуу, жумуш, саясатка кошулуу жана хиджабды талап кылышууда.

Бул хиджаб тууралуу ой-пикирлердин айырмачылыктары бүгүнкү күндө мусулман коомчулугунда үстөмдүк алуусуна жол бербөө керек. Бирок бул ой-пикирлердин ар түрдүүлүгү исламдын алгачкы күнүнөн баштап эле жашап келет.

Хиджаб адатта аялды мусулман же мусулман эмес кылчу нерсе сымал түшүнүктө үстөмдүк кылат. Кайсыл нерсе унутулган болсо – бул шахадах *shahadah* (Кудайдан жана Анын элчиси Мухамедден башка баш ийүүгө татыктуу эч ким жок деген билдирүү жана ишеним), элдерди

мусулман кылган жана мындан кийинки эң маанилүү нерсе убагында намаз окуу экендиги. Пайгамбардык салт бизге эскертет: Эгерде мусулман аялдары бул жашоодо ушак-айыңга аралашса, алар кийинки жашоосунда жазаланат. Адам баласынын кылган иштеринин кенендигин ойлогонго биздин дараметибиз жетпейт. Бизге тиешелүү нерсе - бул башка аялдар кандай кийинишээрин ойлогондон башка маанилүүрөөк болгон биздин өзүбүздүн жеке жүрүм-турумубуз жана кылган иштерибиз. Ошентип, муктаждыктардын спектринин “жаңычыл” тарабы хиджаб же *niqab* каалагандарды сындагандай эле, “эскичил” тарабы текеберчиликтен жана хиджаб кийүүнү каалабагандарды сындоодон алыс болуусу зарыл. Баарынан мурда, эки тарапта тең абийир эркиндиги корголуусу зарыл. Мен изилдөөмдү алгач жүргүзө баштаганымдан бери, мусулмандар арасында хиджаб диний тыюу салынган кийим эмес, маданий маселе деген далил пайда болду, бул менин хиджаб кийүүмө түрткү болду жана далил алсыз далилдерге жана иретсиз логикага негизделген деген корутундуга токтодум. “Хиджаб диний талаптарга кирбейт”, – деген багыттагы жоолук салынууну же бетин жаап жүрүүнү каалаган мусулман аялдарына көңүл коштук менен жасалган мамилелерге кызмат кылган, батышта көпчүлүк тарабынан көбүрөөк колдоого алынып келе жаткан ойлордун өөрчүп кетүүсү мени чочулатат. Эми мусулман аялдарынын үндөрү кудуреттүү Батыштын маданий талаш-тартыштары жана өнүгүп келаткан жаңычыл мусулман дискурсу тарабынан четке чыгарылды. *Мусулман аялдары жана жоолукка кайра кайрылуу* китебине маектешкен аялдардын баардыгы эле жоолук салынган же салынууну каалашкан эмес, бирок көпчүлүгү салынды жана мында китептин негизги идеясы хиджаб бул диний тыюу салынган жана басмырлоочу кийим эмес жана мусулман аялдарына сый-урматты тартуулаган диндин бир бөлүгү деген ойду колдойт. Ошентип, *Мусулман аялдары жана жоолукка кайра кайрылуу* бул талаштарга альтернативдүү көз караш катары кызмат өтөөрүнө ишенебиз. Мен китебимде бет жапкыч тууралуу мен сымал исламда тынчтык жана шаттыкты тапкан жана ислам аялдарды басмырлайт жана хиджаб аларды тепселейт дегенге ишенбеген адамдардын окуясын баяндоого аракет кылдым. Китебимдин максаты - угууну каалагандарга баарлашуу жолдорун ачуу. Мусулман аялдарынан хиджаб кийгенди жакшы көргөн, урмат-сый менен мамиле жасоону, көрктүү болууга умтулуу жана ак ниеттүүлүк рухунда талашууга үндөп кетмекчибиз. Кээ бир маселелер боюнча биздин пикирлерибиз төп келишүүсү же келишпей калуусу мүмкүн, бирок баары бир эң аягында, бул жашоодо кызматташкан бойдон кала алабыз.

Автор

КАТЕРИНА БАЛЛОК Торонто университетинде саясий илимдер багытында кандидаттык диссертациясын 1999-жылы бүтүргөн. Ал Калифорнияда жана Торонтодо ислам өнүгүүсү жана саясаты боюнча сабак берип жана лекция окуп келген. Ал Торонто университетинде 2002-жылдан бери “Ислам саясаты” аталыштагы курс боюнча сабак өтүүдө.

Азыркы учурда ал коммерциялык эмес изилдөөчү Тесселейт институтунун жана ошондой эле жаңыдан негизделген басма компаниясынын президенти. Ал 2003-жылдан 2008-жылга чейин *American Journal of Islamic Social Sciences (AJISS)*тын редактору, 2006-жылдан 2009-жылга чейин Мусулман Социалдык Илимпоздорунун Бирикмесинин вице-президенти (Түндүк Америка) болуп келген.

Анын басылып чыккан эмгектери: «Түндүк Америкадагы мусулман активист аялдары: «Өзүбүз үчүн сүйлөйбүз» жана «Мусулман аялдары жана жоолукка кайра кайрылуу: Тарыхый жана заманбап татаал стереотиптер» француз жана түрк тилдерине которулган.

Ал коомдук ишмер жана көбүнчө мусулман жана мусулман эмес топторго лекцияларды окуйт. Австралияда төрөлүп өскөн, Канадада жолдошу жана балдары менен жашайт. Ал исламды 1994-жылы кабыл алган.

¹ Лейла Ахмеддин “Исламдагы аялдар жана гендер: заманбап талаш-тартыштын тарыхый тамыры” китебинде жазылган *Мэри Уортли Монтегейдин толук каты*. (Нью-Хейвен: Йель университетинин басмаканасы 1992), 150-б.

² *Ориентализм* Жакынкы Чыгышты жана Исламды түшүнүү үчүн объективдүүлүккө (бейтараптыкка) негизделген билим чөйрөсү болуп калды, бирок, чындыгында чыгыш кемчиликтеринин жетектөөчү гипотезасына негизделген. Эдвард Саид, *Ориентализм* (1979, 2-ред., Нью-Йорк: Винтаж китептери 1994), 209-б.

³ Ахмед, Исламдагы Аялдар жана Гендер, 128-б.

⁴ Ошол эле жерде 129-130-б.

⁵ Ошол эле жерде 145-б.

⁶ Ошол эле жерде 129-б.

⁷ Тимоти Митчелл, *Египетти колонизациялоо* (Беркли: Юниор Калифорния басмаканасы, 1988), 12–13-б. бир нече жерлерде.

⁸ Ошол эле жерде 19-20-б.

⁹ Ахмед, Исламдагы Аялдар жана Гендер, 104-б.

¹⁰ Квебек маселеси 1989-жылы хиджаб кийген француз кыздарын кууп чыгарылышынан келип чыккан. Албетте, француз менен Квебек маданиятынын ортосунда байланыш бар.

¹¹ Канаданын телерадиоберүү комиссиясы, Prime Time News, 1995-жыл, июль.

¹² Джеффри Симпсон, «Мусулман кийимдерине учурдагы каршы пикирлер жөн гана туура эмес», *Глобус жана Мэйл* (Торонто, Канада), 28-декабрь 1994-жыл, 16-бет.

¹³ Мона Леблан, Редакторго каттар, *Глобус жана Мэйл*, шаршемби, 4-январь, 1995-жыл.

¹⁴ Мен «*башка адамдар*» деп айтам, анткени сурамжылоого катышкандардын көпчүлүгү, Исламдын беш устундарын карманса дагы, өздөрүн «динчил» деп эсептешпейт. Чыныгы динге ээ болуу үчүн көбүрөөк намаз окуш керек же Куранды дагы окуш керек деп ойлошот.

¹⁵ Ивонне Язбек Хаддад, «*Араб Мусулмандары жана Американын Ислам институттары: Адаптация жана Реформа*», «*Жаңы дүйнөдөгү Арабдар: Араб-Америка жамааттарын изилдөө*», ред. Самер Й. Авраам жана Набил Авраам (Детройт: Уэйн Мамлекеттик университе-

тинин шаар таануу борбору, 1983), 75-б.

¹⁶ Азза М. Карам, *Аялдар, Исламизм жана Мамлекет: Египеттеги Азыркы Феминизм* (Лондон: Макмиллан, 1998), 133-б.

¹⁷ Ошол эле жерде, 139-б.

¹⁸ Алжир үчүн, Франция Фанонду караңыз *Жок болуп бараткан Колониализм*. Хаакон Шевалье тарабынан жасалган бүтүм (Нью-Йорк: Grove басма сөзү, 1967). Французча басылышы, 1959, 61-62 бет, *бир нече жерлерде*. Иран үчүн, «Исламдын көлөкөсүндө: Иранда аялдар кыймылы» китебиндеги «*Ислам жана ирандык аялдардын боштондукка чыгышы үчүн күрөш*» Азар Табарини караңыз. ред. Азар-Табари и Нахид Йеганех (Лондон: Zed басма сөзү, 1982), 13-б.

¹⁹ Шерифа Зухур, *Ачыкка салуу: Азыркы Египеттеги Исламдык Гендер Идеологиясы* (Нью-Йорк: Мамлекеттик университети, Нью-Йорк басма сөзү, 1992), 108-б.

²⁰ Джон Уильямс, «*Египетте жолукка кайра кайрылуу*», Жакынкы Чыгышка сереп, 11, 3, (1979), 50-б.

²¹ Зухур, *Ачыкка салуу*, 2-б. Зухур бул идеал сатып алууга боло турган Yves St. Laurent жоолуктарына каршы келет. Ошондой эле Лейла Хессини «*Жакынкы Чыгыштагы гендерди калыбына келтирүү: Салттар, Идентификация жана Кубат*», «*Заманбап Мароккодогу хиджаб кийүү: Тандоо жана Идентификация*». Фатма Мюге Гечек и Шива Балаги (Нью-Йорк: Колумбия университетинин басмасы, 1994), 50-б.

²² Уильямс, «*Жолукка кайра кайрылуу*», 54-б.

²³ Хома Худфар, «*Жолукка кайра кайрылуу: Жеке стратегия жана Египеттеги коомго катышуу*», «*Жумушчу аялдар: Эмгек жана гендердик мамилелердин эл аралык перспективалары*», ред. Нанкеке Редклифт жана М. Теа Синклер (Лондон: Routledge, 1991), 110-111-бет. Арлен Элоу Маклеод, «*Нааразычылыкка көнүү: Жумушчу аялдар жана Каирдеги жаңы жоолук*» (Нью-Йорк: Колумбия университетинин басма сөзү, 1991), 114, 121-б.

²⁴ Хелен Уотсон, «*Аялдар жана Жоолук: Дүйнөлүк процесске жеке жооп*», Ислам, Глобалдашуу жана Постмодернизм, ред. Акбар С. Ахмед жана Хастингс Доннан (Лондон: Routledge, 1994), 148-б. Надя - орто билими бар үй-бүлөдөгү биринчи аял. Учурда ал медицина жагында университетте окуп жатат.

²⁵ М. *АлМунajjed*, *Азыркы учурдагы Сауд Аравиясындагы аялдар* (Нью-Йорк: Сент-Мартиндин басма сөзү, 1997), 47-б.

- ²⁶ Жаңы Мамлекеттик ишмер, 27-март 1992-жыл, мукаба бет.
- ²⁷ *Журнал Атланта / Атланта Конституциясы* 28-июнь 1992-ж., II-бөлүм.
- ²⁸ Экспресс, (Квебек), 17-ноябрь, 1994-жыл, мукаба бет.
- ²⁹ Ле Нувель Обсерватор, 28-сентябрь, 1994-жыл.
- ³⁰ *Торонто стар*, 14-май, 1996-жыл, F5.
- ³¹ *Ванкувер сан*, 15-сентябрь 1994-жыл A18.
- ³² Монреаль гезити, 11-апрель, 1994-жыл, B3.
- ³³ *Торонто стар. 15-декабрь, 1996-жыл F4*
- ³⁴ Дебора Скроггинс, «Жоолукчан аялдар: Исламдык согушкерлер аялдарды расмий кулчулук дооруна түртүп жатышат», *Атланта журналы / Атланта конституциясы*, жекшемби, 28-июнь 1992-жыл, P3-бет.
- ³⁵ Жан Гудвин, *Ар-намыс баасы: Мусулман аялдар Ислам дүйнөсүнүн жымжырттыгын жоёт* (Нью-Йорк: Плюс, 1994), 262-бет.
- ³⁶ Ошол эле жерде 55,78-9,81,98,101.107-9,293,300-бб; Скроггинс, “Жоолукчан аялдар”, 3-б.
- ³⁷ Гудвин, Ар-намыс баасы: 112, 161, 186–7, 217, 247, 342 бб. Гудвин фундаменталист эмес жана фундаментализмден корккон кээ бир аялдарды сунуштайт, 85 -б; Скроггинс, “Жоолукчан аялдар”, 2-б. Джералдин Брукс, *Каалоонун Тогуз Бөлүктөрү: Ислам аялдарынын жашырылган дүйнөсү*, (Н.Ю: Doubleday, 1995), 8-бет.
- ³⁸ Гудвин, Ар-намыс баасы: 137,175-бб.
- ³⁹ Андреа Б. Раг, ачуу жана жашыруу: Азыркы Египеттеги кийим (Сиракуз, Нью-Йорк: Сиракуз университетинин басма сөзү, 1986).
- ⁴⁰ С. Бреннер, «Өзүн жана коомун калыбына келтирүү: Джавандык мусулман аялдар жана жоолук», *Америкалык этнолог*, 23, 4, (1996).
- ⁴¹ Фатима Мернисси, “Жоолуктан тышкары: Азыркы мусулман коомундагы эркектер менен аялдардын динамикасы” (кайра каралып басылышы, Индиана: Индиана университетинин басма сөзү, 1987) жана “Жоолук менен Эркек элитасы: Исламдагы аялдардын укуктарынын феминисттик интерпретациясы”, которгон Мэри Джо Лакеланд (Ридинг, Массачусетс штаты: Аддисон-Уэсли басмаканасы, 1991).
- ⁴² Фатима Мернисси, «Кылмыш жөнүндө кыялдануу: Гаремдеги кыздардын жомоктору» (Ридинг, Массачусетс штаты: Аддисон-Уэсли басмаканасы, 1994), 100-б.
- ⁴³ Ошол эле жерде

- ⁴⁴ Мернисси, *Жоолуктан тышкары*, 82-бет
- ⁴⁵ Ошол эле жерде
- ⁴⁶ Т.Т. Винтер, «Ислам салтындагы каалоо жана адептүүлүк», (Улуу Британия), 1, 4, (январь 1994), 11–12-б.
- ⁴⁷ Mermissi, *Жоолуктан тышкары*, 107-б.
- ⁴⁸ Нахид Мустафа, «Менин Денем - Менин Жеке Ишим», *Глобус жана Почта*, Факттар жана Аргументтер, Шейшемби, 29-июнь, 1993-жыл; Юсуфали: «Менин Денем - Менин Жеке Ишим», *Торонто Стар*, шейшемби, 17-февраль, 1998-жыл, С: 1.
- ⁴⁹ Съюзи Орбах, *Ашыкча салмак -Феминисттик көйгөй: Компьюльсивдуу тамак жегичтер үчүн өзүнө-өзү жардам берүүчү колдонмо* (Нью-Йорк: Беркли китептери, 1979); Съюзен Бордо, *Ашыкча салмак: Феминизм, Батыш маданияты жана дене* (Беркли, Калифорния: University of California Press, 1993); Наоми Вольф, *Сулуулук Мифи: Сулуулуктун сүрөттөрү аялдарга карата кандайча колдонулат* (1991, 2-ред, Нью-Йорк: Анкор, 1992); Джейн Ушер, «Аялдык фантазиялар: Гендердик чектерди өзгөртүү» (Лондон: Пингвин, 1997); Кэтрин Мак Киннон, «Сексуалдуулук, Порнография жана Ыкма: Патриархаттын астында ырахат алуу» *Феминизм жана Философия: Теориядагы негизги окуу, Интерпретация жана Колдонмо*, ред. Нэнси Туан жана Розмари Тонг (Боулдер: Westview Press, 1995); А.Дворкин, «Порнография - бул жарандык укуктардын көйгөйү» *Сексуалдык талаш-тартыштуу: порнография, жыныстык асылуу, жолугушуу учурунда зордуктоо жана гендердик теңчилик саясаты*. Adele M. Stan (Нью-Йорк: Delta, 1995).
- ⁵⁰ Джон Бергер, Свен Бломберг, Крис Фокс, Майкл Дибб жана Ричард Холлис, *Көрүү жолдору* (Лондон: Би-Би-Си жана Пингвин, 1972).
- ⁵¹ МакКиннон, «Сексуалдуулук, Порнография жана Ыкма», 142-б.
- ⁵² Майкл Ф. Джейкобсон жана Лори Энн Мазур, Маркетинг акылсыздыгы: Керектөө коому үчүн аман калуу боюнча көрсөтмө (Боулдер: Вестс басмакана, 1995), 84-55-б.
- ⁵³ Bordo, *Ашыкча салмак*, 290, 246-47, 275-б.б.

